

ISSN 1300-1458

 HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ

CUMHURİYET
TARİHİ
ARAŞTIRMALARI
DERGİSİ

CTAD

• Sayı 3 • Bahar 2006

Hacettepe Üniversitesi

Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü

Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi
Yıl: 2 Sayı: 3 Bahar 2006

Sahibi Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü adına
Prof.Dr. Mustafa YILMAZ

Editör Yrd.Dr.Dr. Yonca ANZERLİOĞLU
Dr. Yasemin DOĞANER

Yayın Kurulu Prof. Dr. Mustafa YILMAZ (Başkan)
Doç.Dr. Fatma ACUN
Doç.Dr. Adnan SOFUOĞLU
Yrd. Doç. Dr. Yonca ANZERLİOĞLU
Yrd.Doç. Dr. Ayten SEZER
Dr. Yasemin DOĞANER
Dr. M. Derviş KILINÇKAYA

Yayına Hazırlayan Yrd.Doç.Dr. Yonca ANZERLİOĞLU
Dr. Yasemin DOĞANER

Hakem Kurulu Prof.Dr. Dursun Ali AKBULUT
Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Samsun.

Prof.Dr. Gökhan ÇETİNSAYA
İstanbul Teknik Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, İstanbul.

Prof.Dr. S. Esin DAYI
Atatürk Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Erzurum.

Prof.Dr. Temuçin Faik ERTAN
Ankara Üniversitesi, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Ankara.

Prof.Dr. İhsan GÜNEŞ
Anadolu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Eskişehir.

Prof.Dr. Nuri KÖSTÜKLÜ
Selçuk Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Konya.

Prof.Dr. Hikmet ÖZDEMİR
Türk Tarih Kurumu, Ankara.

Prof.Dr. Mehmet ŞAHİNGÖZ
Gazi Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Ankara.

Prof. Dr. Mustafa TÜRKEŞ
Ortadoğu Teknik Üniversitesi, İktisadi İdari Bilimler Fakültesi, Ankara.

Prof.Dr. Mustafa YILMAZ
Hacettepe Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Ankara.

Doç.Dr. Gümeç KARAMUK
Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Ankara.

Doç.Dr. Yusuf SARINAY
Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Ankara.

Siyon'dan Siyonizm'e: Politik Bir İdeolojinin Dini Temelleri ve Fikirsel Gelişimi

Yasemin Avcı

Yard.Doç.Dr. Pamukkale Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü

ÖZET

Siyonizm iki bakımdan ortaya çıktığı dönemin ürünüdür. Birincisi 19 yüzyıl içinde kökeni çok eskilere dayanan dini bir özlemden, hırsla ve sabırla yürütölen somut bir harekete dönüşebilmiştir. İkincisi ise, dönemin özelliğini taşıyan fikirleri, entelektöel görüş ve eğilimleri, eylem biçimlerini içinde eritmiştir. Modern Antisemitizm'in ortaya çıkışı ile Siyonizm'in doğuşu arasında çok açık ve temel bir ilişki olduğu doğrudur. Ancak Siyonizm'in ortaya çıkışına neden olan başka etmenler de mevcuttur, bunların kaynaklarını ise hem Yahudi dininin kendisinde hem de Avrupa Yahudileri arasında ortaya çıkan kültörel gelişim süreçlerinde bulmak mümkündür.

Anahtar Kelimeler: Siyon, Siyonizm, Antisemitizm, Yahudi Ulusçuluđu

SUMMARY

From Zion to Zionism: the Religious Roots and Intellectual Evolution of a Political Ideology

Zionism was a product of its times in a double sense. First, in the course of the 19th century it was able to transform itself from an age-old religious dream into a genuine movement campaigned ambitiously and patiently. Second, it absorbed ideas and intellectual stances, tendencies and patterns of action, characteristic of its age. It is true that there is a very evident and essential link between the emergence of modern Anti-Semitism and the birth of Zionist idea. However, there were also other motives behind the emergence of Zionism, whose sources might also be found in the Jewish religion itself and in the processes of internal cultural development among European Jews.

Key Words: Zion, Zionism, Anti-Semitism, Jewish nationalism

Giriş

Yahudi tarihi araştırmalarının en önemli başvuru kaynaklarından biri olan *Encyclopedia of Judaica*'da açıklandığı üzere; *Siyonizm* teriminin kökeni, tarihin en erken dönemlerinden itibaren Kudüs ve dolayları ile eş anlamlı olarak kullanılan 'Siyon' kelimesidir¹. Ancak Siyon kelimesinin Yahudiler için bu anlamın çok ötesine geçen bir ağırlığının olduğu da kuşkusuzdur. Aslında bu kelime, temelde Ortodoks Yahudilikte mevcut olan bir hedefi, bir özlemi, Mesihî dünyaya inanan tüm Yahudilerin doğaüstü kurtarıcı güçlerin etkisiyle Kudüs'ün merkez olduğu Kutsal Topraklarda toplanılacağına dair inancı anlatır. Bu özlemin gerçekleşmesi için ise bir *kutsal düzenin*, tanrı tarafından bir barış dünyasının kurulmuş olması ön şarttır². Bu bakımdan günümüzde anlaşıldığı biçimiyle modern *Siyonizm*'den tamamen farklıdır. Zira 19. yüzyıl sonundan itibaren bu kavram, Yahudi toplumunun, ayrı bir halk olarak, egemen bir siyasal birim içinde Filistin'e yerleşmesi manasında kullanılmakta, bu haliyle bir tür ulusal uyanış hareketine işaret etmektedir. Dolayısıyla dini Siyon, ya da Yahudilerin yüzyıllardır süren dağılımı ve sona ereceğine, sürgündekilerin yeniden inşa edilen Kudüs'te tekrar bir araya getirileceğine dair kutsal vaade olan inanç, modern Siyonizm ile karıştırılmamalıdır³.

Bu yazıda, Siyonizm'in siyasal bir akım olarak gelişimine esin kaynağı olan dini inancın hangi süreçlerden geçerek Mesihçi gelenekten koptuğunu ve nasıl pratik bir siyasete veya programlı bir siyasi eylem amacına dönüştürülmeye çalışıldığını açıklamaya çalışacak, bunun için 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Yahudi entelektüel çevresinde meydana gelen gelişmelerin izini süreceğiz.

I. Siyonizm'in Oluştığı Çevre: Toplumsal Özümlenme Süreci ve Antisemitizm

Modern Siyonizm'in politik bir ideoloji olarak ortaya çıkışı, genellikle 1870'li yıllarda Avrupa'da ortaya çıkan ve artık *Antisemitizm* olarak adlandırılan *Yahudi düşmanlığına* bir tepki olarak değerlendirilir. Bin yıldan beri dünyanın her yerine yayılmış bulunan Yahudilerin özellikle Hıristiyan toplumlarda, zaman zaman şiddetli sosyal sürtüşmelere yol açan bir tepkiyle karşılandıkları bilinmektedir. Fakat 19. yüzyılda *Antisemitizm*⁴ teriminin bulunmasına kadar, Yahudilere karşı duyulan tepkinin asıl nedeninin dini olduğunu da eklemek gerekir. Pek çoklarına göre sapma ya da dinsizlik olarak nitelenen bir inanışının takipçileri olan Yahudiler, eşit sivil haklar ve din özgürlüğünün savunulduğu Aydınlanma çağında bile hala toplumun

1. "Zionism: the Word and Its Meaning", *Encyclopedia of Judaica*, Vol. XVI, Jerusalem, s. 1032.
2. Klaus J. Herrman "Siyasal Siyonizm ve Antisemitizm Üstüne Tarihsel Perspektifler" Türkçeye Ataöv (ed.) *Siyonizm ve Irkçılık*, Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yay., 1982, s. 221.
3. Bernard Lewis, *Semitizm ve Anti-Semitizm: Çatışma ve Önyargıya Dair*, (Çev. Hür Güldü), İstanbul, Everest Yayınları, 2004, s. 66.
4. Antisemitizm sözcüğü modern anlamıyla ilk kez Hamburg'lu gazeteci Wilhelm Marr, Bernhard Foester ve Fransız doğa bilimcisi Ernest Joseph Renan'ın yazılarında 1879-1880 yıllarında yer almıştır. *Sami* terimi aslında dilbilimsel bir kavramdır ve *Samice* dilini konuşan kimse anlamına gelmektedir. Bu terim doğru olarak kullanıldığında ana dili Samice olan bir kişiyi (Yahudiler, Araplar, Süryaniler, v.b.) tanımlamakta ancak o kişinin ırkı, ulusu, ya da bağlı olduğu din konusunda hiç bir bilgi sağlamamaktadır. Zamanla bu sözcük hatalı bir biçimde tek ve ayrı bir ırkı oluşturduğu sanılan Yahudileri tanımlamak için kullanılır olmuştur. (Bkz. Klaus J. Herman, age., s. 224-225)

dışında tutulmaktaydı. 18. yüzyıl filozoflarının pek çoğuna göre, Yahudilik insan varlığı ve gelişimi ile uyuşmamaktaydı. Aydınlanmanın öncüsü olarak kabul edilen Voltaire'in 1757 yılında yayınladığı Felsefe Sözlüğü (Dictionarie Philosophique)'nde yazdıkları hayli ilginçtir; "iğrenç açgözlülüklerini berbat bir batıl inançla, kendilerine hoşgörü gösteren hatta onları zengin edenlere duydukları uzlaşmaz nefretle birleştiren Yahudiler, barbar ve cahil bir halktan başka bir şey değildir"⁵.

Yahudilerin Avrupa toplumu içinde bazı haklara sahip olabilmeleri Hollanda ve İngiltere gibi birkaç ülkede daha önce başlamışsa da esasen 1789 Fransız Devrimi'nden sonra hız kazanmıştır. Batı Avrupa devletleri, özellikle Napolyon Fransa'sı, yurttaşlarına bazı siyasal hak ve özgürlükler tanımış, bu doğrultuda Yahudi uyrukların tabi tutuldukları medeni kısıtlamaların bir kısmını ortadan kaldırmıştır⁶. Özgürleşme olarak nitelenen bu süreç içinde, yaşadıkları toplumda diğerleriyle kanun önünde eşit duruma gelen Yahudiler, kazandıkları serbest ortam sayesinde, buldukları ülkenin iktisadi hayatına da kısıtlamalar olmaksızın katılabildiler. 1850'li yılların Avrupa'sında yoğun ekonomik gelişmelerden faydalanarak hızla orta sınıfın merdivenlerini tırmanıyorlardı. Artık siyaset sahnesinde ön plana çıkan Yahudilere, hatta parlamento üyesi veya bakan olanlara dahi rastlanabiliyordu⁷. 1848 ve 1870 yılları arasında, Almanya ve Avusturya hariç tutulacak olursa, diğer Batı Avrupa ülkelerindeki Yahudilerin eşit sivil haklara sahip olduklarını söyleyebiliriz. Böylece Yahudiler için, yaşadıkları ülkelerde bir asimilasyon ya da toplumsal özümleme süreci de başlamış oluyordu⁸.

Özgürleşme veya kurtuluş (emancipation) ya da asimilasyon nasıl ifade edilirse edilsin bu süreç, Yahudiliğin toplumsal niteliğini ve zihniyetini de etkiledi. Öyle ki, kendilerinin ayrı bir ulus oluşturmadığını ve bağlılıklarının sadece yaşadıkları ülkelere dönük olduğunu samimiyetle savunan Yahudiler ortaya çıktı. Hatta İbrani dininin temelini oluşturan Siyon'a dönme ümidi bile terk edilmeye yüz tuttu. 'Reform Museviliği' adıyla ortaya çıkan bu akıma göre, Musevilik; sadece bir ahlak normları zinciri olarak benimsenmeli, Yahudiler yerli halka en iyi şekilde karışarak o halkın içinde erimeye çalışmalıydı⁹. Örneğin, 1874'deki ölümüne kadar Almanya'daki liberal Musevilik akımının önde gelen lideri Haham Abraham Geiger şöyle diyordu:

"İsrail halkı diye bir şey artık yoktur. Şimdinin (1860'ların) gönülleri ve özlerinde de artık buna yer yok. İsraililer artık bir inanç toplumu durumuna gelmişlerdir. Kudüs bizim için geçmişte gerçeğin öğretisinin fıskırdığı kutsal bir kaynak olarak kalacaktır... Şimdiki harabeler yığını Kudüs ise bizim için olsa olsa şiirsel ve melankolik bir anı olabilir, ama ruhlarımızı besleyemez. Hiç bir sevincimiz ve hiç bir umudumuz Kudüs'le ilgili olamaz"¹⁰.

Öte yandan tüm bu gelişmeler, Avrupa kamuoyunun Yahudilere karşı evvelden beri sahip oldukları önyargıyı bütünüyle terk etmesini sağlamadı. Bu sırada liberalizmin

5. Janresse Beonstra-Hans Jansen, *Antisemitizm: A History Portrayed*, Amsterdam, Anne Franz Foundation, 1993, s. 54.

6. Pierre Birnbaum, *States and Collective Action: The European Experience*, Cambridge, Cambridge University Press, 1988, s. 156-157.

7. Mim Kemal Öke, *Siyonizm ve Filistin Sorunu (1880-1914)*, İstanbul, Üçdal Neşriyat, 1982, s. 23.

8. Beonstra, a.g.e., s. 60.

9. Öke, a.g.e., s. 24.

10. Herman, a.g.e., s. 222.

rasyonel ve maddeci görüşü yanında, duyu ve manaya önem veren düşünce akımları canlanmaya başladı. Bilindiği gibi, bunlardan en önemlisi *milliyetçilik* akımıydı. Önceleri bu akım herhangi bir topluluğun kendi ulusal çıkarları uğruna diğer ulusların hakkına tecavüz yetkisini kendinde bulan fanatik bir doktrin değildi; dünyanın değişik uluslardan oluştuğunu kabul ediyor, sadece kendi ulusuna özgü nitelikleri geliştirmeyi ya da ulusal bağımsızlığı amaçlayan bir felsefe olarak kendini gösteriyordu. Ancak, 19. yüzyıl sonlarında meydana gelen bazı maddi gelişmeler ve bu doğrultuda ortaya çıkan tartışmalar, Romantik milliyetçiliğin önce biçim değiştirmesine; sonra liberal unsurlardan arınarak fanatizme doğru yönelmesine yol açmıştır¹¹.

19. yüzyılın son çeyreğinde milliyetçilik akımı, üç temel noktada Mazzini'nin Romantik milliyetçiliğinden ayrılmaktaydı: Birincisi, liberal çağın milliyetçiliğine temel teşkil eden *eşitlik* ilkesi terkedilmişti. Böylelikle kendini *millet* sayan bir halk topluluğu, kendi kaderini tayin etme hakkına sahip olduğunu iddia edebilir, kendi topraklarında ayrı bir bağımsız devlet kurmak isteyebilirdi. İkincisi, etnik köken ve dil unsuru potansiyel millet olmanın en önemli hatta tek ölçütü haline geldi. Üçüncüsü ise mevcut devlet dışında ayrı bir devlet kurma idealini benimseyen hareketlerden çok milli devletler içindeki milli duyguları etkileyen bir değişiklikti. *Millet ve bayrağın hızla politik sağa doğru çekilmesi*¹² şeklinde tanımlanabilecek bu değişiklik, kısa bir sürede yabancı düşmanlığına dönüşerek, belki de en çok Yahudileri etkiledi. 19. yüzyılın son döneminde ırkçı düşüncelerle beslenen milliyetçiler, bir ulusu yücelten faktör olarak toprağa bağlılığı gösteriyor ve vatan kavramının önemini vurguluyordu. Bunlara göre yurtsuz Yahudiler; ruhsuz bir toplum, aşağı bir cemaattiler. Dolayısıyla Antisemitizm Avrupa'da eskisi gibi popüler bir tepkiye değil, artık politik bir güce işaret etmekteydi. Oy verme hakkının ortaya çıkması ile birlikte kitlelerin siyasette söz kazanması, daha önce otoriter rejimler tarafından kontrol altında tutulan hiddet ve önyargıları su yüzüne çıkararak Antisemitizm'in rolünü önemli ölçüde değiştirdi¹³. ırkçı kuramların gelişmesi, Musevilerin vaftiz olmaları kaydıyla bu imajdan kurtulmalarını da engelledi. Çünkü artık din değiştirmek, Musevilerin ırksal özelliklerinden kurtulmalarını sağlayamazdı. Böylece 19. yüzyılın değişen şartları altında, eski Yahudi düşmanlığını şekillendiren dini öge neredeyse bütünüyle geriye çekildi.

Gerçi Doğu Avrupa ve Rusya'da Antisemitizm, hala dinsel kaynaklarla besleniyorsa da Batı Avrupa'da daha çok maddi sebepler öne çıkıyordu. Batı Avrupa'daki Antisemit hareket, Berlin, Viyana ve Paris'te borsanın iflasıyla karakterize olan kriz döneminde başladı¹⁴. Bu kriz, halk kitleleri için yabancı bir duyu olmayan Antisemitizm'i ırkçı bir ateşe dönüştürdü. Bu dönemde Almanya'da kapitalizme geçmenin sancıları yaşanıyor. Alman toplumunun önemli bir bölümünü oluşturan orta sınıf, büyük işletmelerle rekabet edemeyerek iktisadi etkinliğini kaybediyor, hızla proletarya saflarına inmeye başlıyordu. Bu durumu yeterince anlayamayan halk için sıkıntılarının en önemli sorumlusu içlerinde büyük zenginlerin bulunduğu Yahudiler oldu. Onlara

11. Öke, a.g.e., s. 25.

12. E. J. Hobsbawm, *1780'den Günümüze Milletler ve Milliyetçilik* "Program, Mit, Gerçekçilik", Çev. Osman Akınhay, İstanbul, Ayrıntı Yay., 1995, s. 126-130.

13. Anita Shapira, *Land and Power: The Zionist Resort to Force, 1881-1948*, New York: Oxford University Press, 1992, s. 3.

14. Otto Heller, *Yahudiliğin Çöküşü*, İstanbul, İnter Yay., 1992, s. 106.

göre, Kapitalizm, endüstrileşme, Sosyalizm, yani eski düzeni bozan her gelişme Yahudilerin becerisiydi. Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'ndaki Yahudilerin gittikçe artan ekonomik gücü ve siyasi nüfuzu Antisemitizm'in yeşermesi için uygun ortamı hazırladı¹⁵. Nitekim Antisemitizm siyasi bir program olarak ilk kez Habsburg monarşisinin merkezi olan Viyana'da kendini gösterdi. İlginçtir ki diğer birçok milliyetçi akımın doğduğu yer olan Viyana, bir süre sonra da politik Siyonizm'in ortaya çıkışına sahne olacaktı¹⁶. Öte yandan Yahudi karşıtlığı dönemin özgürlükçü fikirlerine ev sahipliği yapan Fransa'da bile, Rotschild ailesi gibi, Yahudi zenginlere karşı bir tepki doğuyor, Yahudilerin ülkenin istikrarını nasıl bozdukları tartışılıyordu.

Doğu Avrupa'da ve Rusya'daki Antisemitizm hepsinden şiddetliydi. Yahudilerin meslektan dışlanmaları, zaten gereğinden fazla nüfusun barındığı ikamet bölgelerinin (getto) daraltılması, Yahudilerin resmen yabancı kabul edilmesi gibi uygulamalar, Antisemitizm'in devlet ideolojisi haline geldiğini açıkça ortaya koyuyordu¹⁷. Rusya'da biri halk, diğeri hükümet tarafından benimsenen iki tip Antisemitizm'den bahsedilebilir. Sıradan halk, Yahudilerin ayinlerinde insan kanı akıttıkları, sihirle uğraştıkları gibi alışlagelmiş düşüncelerle Yahudi düşmanlığını besliyor, hükümet ise yeni politikaların en önemli engeli olarak Yahudileri görüyordu. Pan-slavcılık akımını benimseyen Çarın baskı rejimi, azınlık gruplarını *Ruslaştırma* politikasını uygulamaya başlamıştı; ancak dinsel özellikleri sebebiyle halkla kolayca karışamayan Yahudiler hükümetin şiddetli düşmanlığını kazanıyordu. Dahası hükümete göre, Rusya'da Sosyalizm'in gelişmesi Yahudilerin fikirleri ve kadrolarıyla mümkün oluyordu¹⁸.

19. yüzyıla kadar bütün muhafazakar Yahudiler, kendilerini sürgünde yaşayan ancak mutlaka bir gün yurtlarına dönecek Abraham'ın çocukları olarak gördüler. Hatta bu duygu Yahudilerin benliklerine o kadar yerleşmişti ki dünyanın dört bir yanına dağılmış olmalarına rağmen, Kutsal Mesih'in gelişi ile Kral Davut'un altı köşeli yıldızı altında birleşecekleri günü sabır ve tevekkül ile beklemeye razı olmuşlardı. Yılda iki kez Pesah ve Kipur¹⁹'da büyük bir heyecanla bu ümitlerini dile getirirler; "*gelecek sene Kudüs'te buluşmak üzere*" diye kadeh kaldırırlardı²⁰. Ancak şunu da mutlaka vurgulamak gerekir ki yeni tarz Batı milliyetçiliğine benzer bir Yahudi milliyetçiliğinin geliştirildiği yıllara kadar, Yahudilerin İsrail ülkesiyle olan manevi bağları orada kurulacak politik bir Yahudi devletinden yana ciddi bir arzuyu besledikleri anlamına gelmez.

15. Öke, a.g.e., s. 27-30.

16. Lewis, a.g.e., s. 80.

17. Alain Bayer, *Siyonizm'in Kökenleri*, İstanbul, İletişim Yay., 1992, s. 67.

18. 1880 ile 1914 yılları arasında sayısı milyonları bulan Yahudi'nin ölümüyle neticelenen toplu katliamlar meydana geldi. 1881 Mayıs kanunları ile bu düşmanlık zirveye vardı. Bu yasalarla Yahudiler Rusya'nın Polonya'da işgal ettiği 'Pale' adı verilen yöreye sürüldüler. Burada gettolarda yaşamaya zorlanan Yahudilerin meslek sahibi olmaları, okullar açmaları ve seyahat etmeleri yasaklandı (Öke, a.g.e., s. 31).

19. Pesah, "İbranilerin esaret altında yaşamakta oldukları Mısır'dan Hazreti Musa önderliğinde çıkışlarının ve özgürlüklerine kavuşmalarının anısına her yıl 15 Nisan'da (yaklaşık Mart sonu-Nisan ortası) başlayıp sekiz gün boyunca kutlanır. Bu süre içinde, ... çöldeki seyahatleri boyunca yedikleri mayasız yiyecekler anısına Matza (Hamursuz) denilen bir tür özel mayasız ekmek yenir." Kipur ise, "Musevi yeni yılının onuncu günü (10 Tışri), oruç ve ibadetle geçirilen kefaret günü"dür (Bkz. Naim Güler, *Türk Yahudileri Tarihi I (20. Yüzyılın Başına Kadar)*, İstanbul, Gözlem Gazetecilik, Basın ve Yayın A.Ş., 1993, s. 229-230).

20. Monty Noam Penkower, *The Emergence of Zionist Thought*, New York, Peter Lang Publishing Inc., 1991, s. 11.

19. yüzyıl gelişmeleri, Siyon özleminin dini kimliğinden soyutlanarak siyasi bir nitelik kazanmasına sebep oldu. Yahudi toplumunun ayrı bir ulus olduğunu, diğer egemen halklar gibi bağımsız siyasal bir birim biçiminde eski yurduna yani Filistin'e yerleştirilmesi gerektiğini savunan siyasi Siyonizm, Avrupa'da gittikçe aşırı boyutlar kazanan Yahudi aleyhtarlığına yani Antisemitizm'e bir tepki olarak ortaya çıktı. Gerçi bu akım Yahudilerin zulüm ve baskıya karşı gösterdikleri ilk reaksiyon değildi. 1860 yılında kurulan Alliance Israelite Universelles (Evrensel Yahudi Birliği) adlı dernek, uluslararası düzeyde ortaya çıkan Yahudi örgütlenmeyi ifade ediyor, Yahudi toplulukların güçlerinin bilincine varmaya başladıklarını gösteriyordu²¹. Baskıya uğrayan tüm Yahudilerin korunmasını üstlenen, hukuksal eşitlik için mücadele etme, Yahudiler arasında Batı kültürünü yayma amacını taşıyan Alliance; Yahudilerin kurtuluşunda büyük bir umut gibiydi. Ancak bu dernek Siyonizm'i değil, tam tersine Yahudilerin buldukları ülkelerle bütünleşmeleri gereğini benimsemişti.

Siyonizm hareketi, Yahudi meselesine kesin bir çözüm arayışı ile doğdu. Ne özgürleşme, ne asimilasyon hiçbiri bu çözüm için yeterli görülmemişti. 19. yüzyılın Yahudi aydınları da diğerleri gibi çağa uygun bir biçimde hareket etmeliydi. Bu yüzden faaliyetlerini dini cemaat zemininde değil de etnik ve ya milli cemaat zemininde yürütmeleri gerektiğini düşündüler. Yalnız şunu da unutmamak gerekir ki, dini temeller, Yahudi milliyetçiliğinin esas çıkış noktasını teşkil etmiştir. Nitekim Siyon'u yeniden canlandırma hülyasının ilk savunucularının dindar çevreler olması bunu yeterince kanıtlar biçimindedir²². Mesih geleneğini çağdaş bir çerçeveye oturtarak, dinsel inançlarla siyasi Siyonizm arasında köprüyü kuranlar yine din adamları olmuştur.

II. Siyonizm Akımının Öncüleri

A. İlk Siyonistler: Yehuda Hai Alkalai, Hisch Kalischer ve Ahad Ha'am

Siyasi Siyonizm'in bir ideoloji olarak tepkisel niteliğini tam manasıyla analiz edebilmek için, Yahudilikte var olan temel Mesih inancından doğan yeni dini-politik fikirlere mutlaka değinmek gerekir. Zira bu fikirler, Siyonizm'in siyasi bir ideoloji olarak biçimlenmesini derinden etkilediği gibi, Yahudiler arasında kabul görmesini sağlayacak duygusal cazibeye de büyük ölçüde katkı yapmıştır. 19. yüzyıl ortalarına gelindiğinde Batı Avrupa'daki Yahudilerin buldukları toplumda 'özümleme' sürecinde bir hayli mesafe kat edilmiş olduğunu biliyoruz. Ancak rasyonalizmin etkisiyle toplumsal özümleme sürecini savunan Yahudi aydınların varlığına rağmen, büyük kitlelerde eski Mesih inancının kuvvetle devam ettiğini de belirtmek gerekir. Bu noktada çoğunlukla dini çevrelere mensup olan bazı Yahudi aydınların, kitlelerin geleneksel Mesih beklentisini daha realist bir platforma taşımak konusunda öncü olmaları hiç de şaşırtıcı değildir.

21. Aron Rodrigue, *Türkiye Yahudilerinin Batılılaşması: "Alliance" Okulları 1860-1925*, (Çev. İbrahim Yıldız), Ankara, Ayraç Yay., 1997, s. 28.

22. Öke, a.g.e., s. 33.

1798 yılında Saraybosna'da doğan, 1874 yılına kadar Belgrat yakınlarındaki Semlin'de Sefarad cemaatinin Hahamlığını yapan Yehuda Hai Alkalai, Balkanlar'daki bağımsızlık hareketinin yoğunlaştığı bir dönemde yaşadığı için ulusal bağımsızlık fikirlerine yabancı değildi. 1834 yılında yazdığı Duy İsrail (Şema Yisrael) adlı kitabında Yahudi kurtuluşunun sağlanmasına yönelik çabaların arttırılması gereği üzerinde durdu. Yahudiler, Mesih bekleyerek zaman kaybetmemeli, Kutsal Topraklara şimdiden koloniler biçiminde yerleşmeye başlamalıydılar²³. Alkalai'nin görüşü ilahi merhametin mucizesi neticesinde gelecek Mesih fikrinden farklıydı. Kudüs'teki gençlik yıllarında *Kabbalizm*²⁴ in etkisinde kaldığından, ilahi Mesih'in gelişinden evvel bir öncü kurtarıcının geleceğine ve kurtuluşun onunla başlayacağına inanıyordu²⁵.

1840 yılında Şam'da meydana gelen kan iftirası²⁶ olayı neticesinde yüzlerce Yahudi'nin ölmesi, Alkalai'nin düşüncelerinde bir dönüm noktası oluşturdu. Şam Yahudilerinin Fransız ve İngiliz Yahudi liderleri sayesinde esenliğe kavuşmaları gibi, Yahudi kurtuluşuna yönelik adımlar bizzat Yahudiler tarafından atılmalıydı²⁷. Güven ve özgürlük ortamı içinde yaşamak isteyen Yahudiler de kendilerine ait bir hayat kurmaya çalışmalı, üstelik bunu atalarının yurdu olan Filistin'de gerçekleştirmeliydiler 1840 yılından sonra bir seri kitap yazan Alkalai, kendi kendini kurtarış için bir program oluşturmaya çalıştı. Hem yazılarında hem de vaazlarında daha çok Batı dünyasının Yahudi liderlerine, İngiliz banker Moses Montefiore, Fransız politikacı Adolph Crémieux gibi zengin ve hatırı sayılır kişilere sesleniyor, onların desteği olmaksızın planının gerçekleşemeyeceğini çok iyi biliyordu. Alkalai'nin tahminine göre, Filistin'in de Türklerden satın alınması mümkün olabilirdi. Bunun için öncelikle Yahudilerden gelecek paralarla oluşan bir Yahudi ulusal fonu kurulmalıydı²⁸.

Haham Zevi Hirsch Kalischer, tıpkı Alkalai gibi dönemin en karışık bölgelerinden birinde, Balkanlarda değil ama Kuzey Polonya'nın Poznan kentinde dünyaya geldi. Milliyetçilik hareketlerinin son derece hız kazandığı bir dönemde gençlik yıllarını

23. Bayer, a.g.e., s. 56-57.

24. Kabbalizm, Musevi tasavvufuna verilen addır. Özellikle 17. yüzyılda Musevilerin yaşam tarzında hakim duruma gelmiştir. İslam tasavvufunda olduğu gibi Kabbalizm'de de yaratan ve yaratılan arasında bir birlik aranır; iyinin ve kötünün varlığına anlam verilmeye çalışılır, nefis terbiyesiyle kemale varılmak istenir (Bkz. Haluk A. Derviş, "Sabetay Sevi Olayı ve Dönemler" *Tarih ve Toplum*, Haziran 1986, s. 9).

25. Arthur Hertzberg (ed), *The Zionist Idea: A Historical Analysis and Reader*, New York, Atheneum, 1959, s. 103-104.

26. Yahudilerin Hıristiyanlar tarafından Hamursuz Bayramı için yaptıkları ekmeğe insan kanı karıştırmakla suçlanmalarına dayanan olaylar, tarihte 'kan iftirası' diye anılır. Kökeni çok eskilere giden bu olaylar arasında 1840 yılında Şam'da meydana gelmiş olanı oldukça ünlüdür. Yahudilerin Hamursuz ekmeği için Hıristiyan kanı almak maksadıyla Pere Thomas adındaki bir Katolik papazı öldürmekle suçlanmaları üzerine ortaya çıkan galeyan üzerine, İngiltere tarafından İstanbul'a bir heyet gönderilmiştir. Moses Montefiore ve Fransız Yahudilerinin lideri Adolphe Crémieux'un da içinde bulunduğu heyet, Osmanlı padişahı Abdülmecit'ten bir ferman alarak iftiranın asılsızlığının ilan edilmesini sağlamışlardır. (Ayrıntılı bilgi için bkz. Yasemin Avcı, *Tanzimat Döneminde Osmanlı Yahudileri 1839-1876*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, 1996, s. 51-54; Stanford J. Shaw, "Christian Anti-Semitism in the Ottoman Empire", *Bellesten*, LIV/211, s. 1002-006).

27. Rafael Patai, "History of Zionism", *Encyclopedia of Zionism and Israel*, Vol. II, New York, Herzl Press, McGraw-Hill, 1971, s. 1034.

28. Hertzberg, a.g.e., s. 196.

yaşayan Kalischer, Polonyalıların 1830-1831 yıllarında Rus hegemonyasına karşı giriştikleri bağımsızlık hareketlerini de yakından takip etmişti. Bu bölgede yaşayan Yahudi sayısının çokluğu Yahudilerin kendilerini Polonyalı, Rus ya da ayrı bir ulus olarak görüp görmedikleri sorusuna verilecek cevabın ne derece önemli olduğuna işaret ediyordu²⁹.

Kalischer, Yahudilerin kurtuluşunu kendine has bir tarzda yorumluyor, geleneksel öğretinin ve Mesih inancının vurgulanarak canlandırılması gereğini savunuyordu. Yahudi kurtuluşu olaylarını Mesihçi terimlerle açıklıyor, böylece bu terimlerin daha seküler anlamlara dönüşümüne katkıda bulunuyordu. Siyonist görüşlerini ilk kez 1836 yılında Rotschild ailesinin Berlin'deki üyelerine yazdığı mektupta dile getirdi. Şöyle diyordu: "*Kurtuluşun gerçekleşmesi ancak doğal bir biçimde insani çaba ile olacaktır; hükümetlerin onayı ile dağılmış İsrail'in kutsal topraklara toplanması sağlanmalıdır.*" 1860 yılında Hayyim Lurie adlı bir Yahudi doktor tarafından Frankfurt'ta kurulan Kutsal Topraklarda Yahudi yerleşiminin geliştirilmesini amaçlayan derneğe katıldı. Her ne kadar bu cemiyet kısa ömürlü olsa da Kalischer'e en önemli Siyonist eseri Siyon'u Arayış (Drishat Zion) başlıklı kitabını yazması için teşvikte bulundu³⁰.

Bu teorileri doğru bir perspektife oturtabilmek için fikri geliştirenin hangi çıkış noktasını temel aldığını unutmamak gerekir. Yahudilerin toplumsal aşağılanmadan, siyasi haklar yönündeki kısıtlamalardan *kurtulmalarını* ya da *özgürleşmelerini* sağlamak yolunda geliştirilen teoriler eski Mesihçi geleneğin yeni tarihsel tecrübeler ışığında yeniden yorumlanmasından başka bir şey değildir. Hem Alkalai hem de Kalischer'in fikirleri, Avrupa'da liberalizmin geliştiği yıllar olan 1840-1875 dönemine denk gelmektedir. Nitekim Yahudi aydınlar arasında 1870'lerin sonlarına kadar dindaşlarının siyasi bağımsızlık kazanacakları bir ülkeye ihtiyaç duyduklarına yönelik bir düşünce (ki bu düşünce siyasi Siyonizm'in temel dayanaklarından) henüz tam manasıyla ortaya çıkmış değildir³¹.

Siyonizm'in siyasi bir ideoloji olarak ortaya çıkışını inceleyen yazarların pek çoğu, Ahad Ha'am'ın öne sürdüğü *Manevi (ya da Kültürel) Siyonizm'e* özellikle değinirler. Aşağıda bahsedilen Siyon Aşıkları hareketinin içinde faal olarak çalışan Ahad Ha'am'a göre, Yahudi problemi fiziksel olarak *Siyon'a geri dönüş* ile değil, *manevi Siyon'un yaratılmasıyla* ilişkilidir. Yahudilerin diğer toplumlar içinde yok edilmesini engellemek için belli bir bölgede toplanması yerine, Diaspora'daki Yahudi kültürünü geliştirmek daha doğrudur. 'Manevi Siyonizm'in ideolojik içeriği Yahudilikteki dini dogmalarla Batı Avrupa felsefesinin bir bileşimi olarak görülebilir. Onun fikirlerinde formüle edilen Siyonizm, Yahudiliğin güncelleştirilmesi, geleneksel dini dogmaların Yahudi kitleler için bir çeşit manevi getto yaratmayı amacıyla modernleştirilmesidir. Filistin'de Yahudiler için ulusal bir yurt yaratmak düşüncesini değerlendirirken, burada bir Yahudi sığınağı yerine, model olabilecek bir merkez yaratmanın en doğru Siyonist ideal olacağını öne sürer. Bu model-merkez "*Diaspora'daki Yahudi ulusal bilincini güçlendirecek, zihinsel özgürlüğümüzü ve kendimize güveni yeniden canlandırarak, bizim Yahudiliğimize yeni bir ulusal içerik kazandıracaktır*" diye belirtir³².

29. Bayer, a.g.e., s. 57-58.

30. Hertzberg, a.g.e., s. 109-111.

31. "Zionism: the Word...", a.g.e., s. 1036.

32. S. Shirokov, "Ahad Ha'am's 'Spiritual Zionism': Its Place in the Ideology and Practice of International

B. Moses Hess ve Sosyalist Siyonizm

1812'de Bonn'da doğan Moses Hess, Yahudi kurtuluşunun çaresini Alkalai ve Kalischer'e göre kıyaslandığında tamamen farklı bir yoldan arıyordu. Dindar bir ailenin oğlu olarak yetişse de gençliğinde felsefe ve ideoloji politikalarıyla ilgilenerek sosyal devrimci olarak tanındı. 1842–1843 yılları arasında Paris'e dönerek buradaki Sosyalist çevrenin önderleri arasına katıldı. Karl Marx'ın editörlüğünü yaptığı, dönemin en radikal Alman gazetesinde (Rheinische Zeitung) yazıları çıktı. Ancak Karl Marx'ın 1848 yılında yayınladığı Komünist Manifesto adlı kitabı, Hess ile Marx ve Engels arasında önemli bir ayrımı ortaya çıkarıyordu. Hess hiçbir zaman materyalist determinizme inanmamıştı. Onun sosyalizmi ahlaki bir nitelik, insan sevgisinin şekil verdiği bir romantizm taşıyordu³³.

Hess, ünlü İtalyan milliyetçisi Mazzini'nin eserlerinin etkisiyle, Yahudilerin ayrı bir ulus oldukları fikrini düşünce sisteminin temel taşı olarak benimsedi. Ona göre Yahudilerdeki *ulus* ruhu, Diaspora yıllarında bile Yahudiliğin dini kurumlarında vücut bularak varlığını sürdürmüştü, ancak bu kurumların hızla bozulmakta olması yüzünden tek çözüm ata yurduna dönüş olabilirdi³⁴. 1862 yılında uzun soluklu Sosyalist-Siyonist ütopya serisinin ilki olan Roma ve Kudüs adlı kitabı yayınladı. Bu kitapta İtalyan birliğinin Yahudiler tarafından taklit edilebileceğini savunuyor, Yahudi ıstırabının reform veya asimilasyonla yok edilemeyeceğini özellikle belirtiyordu:

*"Yahudiler kendi milliyetlerini kadersiz, zulmedilmiş ve iftiraya uğramış bir halka mensup olduklarını reddettikleri sürece daha da beter bir duruma gelecektir. Avrupa ulusları kendi toplumlarındaki Yahudi varlığını daima bir anomali olarak görürler. Biz her zaman bu toplumda yabancılar olarak kalmaya mahkumuz.... Onursuz Yahudi; eski Yahudi değil, modern zamanların Yahudi'sidir; kendi milliyetinden utanan, halkının kaderini paylaşmaktan korkan Yahudi'dir"*³⁵.

İrk sözcüğünü sık sık kullanan Hess, bunu bilinçli bir biçimde tekrar etmektedir; *"Yahudilerin kendilerine has ırksal özellikleri vardır. Yahudiler için çıkar yol din değiştirmek değil, aksine Yahudiliğini muhafaza etmek hatta bununla övünmektir"* der. Hess'e göre ayrı bir ırk ve ulus olan Yahudilerin esas problemi yurtsuz olmalarıydı. Bu sorunu çözebilmenin tek yolu ise Filistin'de bir Yahudi devleti kurmaktı. Ancak Hess'in görüşleri fazla yenilikçi bulunarak taraftar toplayamadı. Kendilerini Batı Avrupa'daki asimilasyonun etkisinden hala kurtaramamış olan entelektüel çevre, Hess'i bir hayalci, hatta oyunbozan olarak gördüler³⁶. Öte yandan Avrupa'daki Yahudi kitleler ise ne bu fikirleri ne de savunucularını tam anlamıyla kavramış değillerdi, hatta çoğunlukla alaya alıyor ya da tümüyle gülünç buluyorlardı³⁷.

Zionism", *Zionism-Enemy of Peace and Social Progress*, Moscow, Progress Publishers, 1983, s. 71-77.

33. Hertzberg, a.g.e., s. 114-115.

34. "Zionism: the Word...", a.g.e., s. 1037.

35. Hertzberg, a.g.e., s. 115.

36. Bayer, a.g.e., s. 63.

37. "Zionism: the Word...", a.g.e., s. 1036.

C. Siyonizm'in Eylem Safhasına Girmesi: Pinsker ve Siyon Aşıkları

19. yüzyılın ikinci yarısında, Yahudiliğin sadece bir inanç sistemi olmadığını, aynı zamanda belli başlı bir ulus niteliğine sahip olduğunu öne süren sadece Moses Hess değildir. 1821 yılında Rus Polanya'sında doğan Leo Pinsker'in görüşleri de bu noktada yoğunlaşır. Pinsker, aldığı yüksek eğitim sayesinde Rus toplumuna karışabilmiş Yahudi örneğinin en iyi temsilcilerinden biridir. Başlarda Yahudilerin II. Alexander'ın liberal yönetiminde Rus yurttaşları gibi yaşayabileceklerini, hatta bu ülke halkıyla kaynaşabileceklerini düşünüyordu. Öyle ki Yahudiler arasında Rus kültürünü yayma amacını taşıyan bir derneğe üye bile olmuştu. Bundan başka Rusça bir dergi çıkarmaya çalışmış, ayrıca yine Rusça basılan haftalık Yahudi dergilerine yazılar yazmıştı. Ancak 1881 yılında bizzat Rus Çarı II. Alexander tarafından başlatılan; 160 şehir ve köyde şimdiye kadar görülmedik bir şekilde yürütülen Yahudi katliamı, Pinsker'in fikirlerinin kökten değişmesine sebep oldu.

Pinsker'in Rus pogromlarına bir tepki olarak kaleme aldığı ve 1882 yılında Rusça yayınlanan Kendi Kendine Kurtuluş adlı eserinde aktardığı düşüncelerden bazıları şöyleydi:

"Yahudiler yaşayan bir ulus değildir. Onlar her yerde yabancıdır, her yerde hakir görülürler. Yahudilerin sivil ve siyasi kurtuluşu onların diğer halklar tarafından hürmet görmesi için yeterli değildir. En uygun ve tek çare kendi toprakları üzerinde yaşayan bir Yahudi ulusu yaratmaktır; kendi kendini kurtarış ancak Yahudi yurdunun ele geçirilmesi ve diğer uluslar içinde yurt sahibi bir ulus olarak yerini almakla olur. Ulusal benlik ve öz güvenin, siyasi yetkinlik ve birliğin yokluğu ulusal yenileşmemizin en önemli engelleri durumundadır... Bir yerden bir yere sürüklenip durmamak için bize ait geniş ve gelişmeye açık bir yerde toplanmalıyız. Uluslararası Yahudi sorunu ulusal bir çözüme ulaştırılmalıdır"³⁸.

Pinsker'in 36 sayfalık bu küçük kitapçığı, dini ya da seküler Siyonist öncülerin kalem oynattığı Yahudi düşününde keskin bir dönemeç gibidir. İlk kez oldukça cesaretli ve açık bir biçimde, Yahudilerin Avrupa'dan kitlesel olarak çıkışı önerilmekte, böylece probleme köklü bir çözüm getirmek istenmektedir. Üstelik bu çözümün Yahudi Kurtuluşu'na ya da Özgürleşmesi'ne katkı sağlamak için değil, tam tersine onun yerini alacak bir yöntem olarak düşünülmesi önemlidir.

Pinsker'e göre, Yahudi sorununu çözüme ulaştıracak yöntemlerin içinde en çok gerekli olanı Filistin'de kolonizasyon hareketiydi. Pinsker'in düşünceleri en çok Doğu'daki Yahudi toplumlar arasında hızla taraftar topladı. Pek çok şehirde kurulan yerel dernekler, bir süre sonra tarihe Siyon Aşıkları (Hovévé Zion) adıyla geçen bir hareket etrafında toplandı. Amaçları Yahudi ulusunun yeniden doğuşunu gerçekleştirerek, İsrail topraklarına dönüşü sağlamaktı. Özellikle Yahudilerin zulme uğradığı bölgelerde Rusya ve Doğu Avrupa'da hızla gelişen Siyon Aşıkları hareketi, 1882'de 12 cemiyet iken 1889-1890 yıllarında 138 cemiyete çıkmıştı. Bu hızlı gelişmeye rağmen, Siyon Aşıkları'nın en büyük sorunu mali sıkıntı idi. Başta bu soruna çare bulmak dağınık dernekleri bir araya getirmek ve ortak bir program belirlemek maksadıyla Pinsker'in liderliğinde, 6 Kasım 1884'te Silezya'nın Katoviçe kentinde beş gün süren bir kongre toplandı. Daha çok Doğu Yahudilerinin temsilcilerinden oluşan bu kongre Filistin'deki kolonizatör Yahudilere yardım elini uzatmanın yöntemlerini görüştü³⁹.

38. Hertzberg, a.g.e., s. 198.

39. Öke, a.g.e., s. 36-38; Bayer, a.g.e., s. 70-75.

İddialı bir biçimde ortaya çıkan Siyon Aşıkları hareketi, Doğu Yahudileri arasındaki konumunu güçlü bir zemine taşıyamadı; ne Ortodoks ve modern kesimler arasında kongrelerde ortaya çıkan çatışmaları uzlaştırabilirdi, ne de Batı Avrupa Yahudilerinin desteğini kazanabilirdi. 1881 yılından itibaren Filistin'de sadece yirmi koloni kurulabilmişti, bu rakam elbette kitlesel bir göç için yeterli temeli oluşturmaktan çok uzaktı⁴⁰. Gerçi Rusya ve Doğu Avrupa'dan gelen göç dalgasından önce de Filistin'de eski *yishuv* denilen bir Yahudi yerleşimi vardı. Ancak çoğunlukla 16. yüzyılda İspanya'dan gelen Sefarad Yahudilerinden oluşan bu gruplar, Osmanlı uyruğundaydılar. Sayıları özellikle Edmond de Rotschild gibi hayırseverlerin sayesinde bir hayli artmışsa da uluslararası politikada sözü edilebilecek orana henüz ulaşamamıştı.

III. Theodor Herzl ve Siyasi Siyonizm

Modern Siyonizm'in gerçek kurucusu olarak kabul edilen Theodor Herzl'in görüşleri birçok noktada kendinden öncekilerden farklıdır. Bu farklılık her şeyden önce onun geldiği çevrenin farklı olmasından kaynaklanmaktadır. Siyonizm'in öncüleri içinde liberal Alman Yahudileri okuluna mensuptur, bu okul Siyonist idealin tarihsel ve kavramsal boyutlarıyla uğraşmaktan ziyade, Yahudilerin içinde buldukları duruma pratik bir çözüm arayışı içindedir⁴¹. 1860 yılında Budapeşte'de zengin bir tüccarın oğlu olarak dünyaya gelen Theodor Herzl, Viyana'da yüksek hukuk eğitimi almış, bir süre avukatlıkla uğraştıktan sonra, daha çok edebiyat ve siyaset ile ilgilenmeye başlamıştır. 1892 yılında Avrupa'nın en popüler günlük gazetelerinden biri olan Neue Freie Presse'in Paris temsilciliğine atanan Herzl'in Yahudi sorunu ile meşgul olmaya başlaması Viyana'daki eğitim yıllarına rastlar. Antisemitizm'in yoğun olarak yaşandığı Viyana'da kendisi de bir kaç kez taciz edici hareketlere maruz kalmıştır, tepkisini yazdığı Yeni Getto adlı piyes sayesinde son bulacağını zannetse de hem bu piyes hem de Paris'te şahit olduğu Dreyfus olayı⁴² Yahudi meselesine daha çok yoğunlaşmasına sebep olmuştur⁴³.

Herzl'in gözünde Yahudi sorunu ne dini ne de sosyal bir mesele değil, tümüyle ulusal bir sorundu. Ona göre son dönemde giderek şiddetlenen Antisemitizm'in nedenleri o kadar da önemli değildi. Hatta bir yerde Musevi düşmanlığını anlayışla bile karşılayabiliyordu. Yakın arkadaşlarından Speidel ile konuşurken bir defasında şöyle demişti:

"Yahudi aleyhtarlığını anlıyorum. Her ne kadar bizim hatalarımızdan ötürü olmasa da biz Yahudiler, başka milletlerin ortasında azınlık grupları olarak bulunmaktayız. Gettolarda yaşa-dığımız için anti sosyal bazı karakter özelliklerimiz var. Üzerimizdeki baskı, karakterlerimizde uçurumlar meydana getirmiştir ve bu uçurumları bir başka baskı olmadan gidermek mümkün değildir"⁴⁴.

40. Penkower, a.g.e., s. 40.

41. Shapira, a.g.e., s. 10.

42. 1894 yılında Alfred Dreyfus adlı Musevi bir yüzbaşı, Fransız ordusunda görev yaparken Almanlar lehine casusluk yaptığı iddiasıyla yargılanmıştı. Herkesin önünde önce apoletleri sökülen ve "Yahudilere Ölüm" bağrılarıyla aşağılanan Dreyfus, bir süre sonra idam edildi. Herzl, çalıştığı gazete için bu olayı izlemiş, Dreyfus'un idamından derinden etkilenmişti. (Beonstra, a.g.e., s. 64-65)

43. Ergun Göze, *Siyonizm'in Kurucusu Theodor Herzl'in Hatıraları ve Sultan Abdülhamid*, İstanbul, Boğaziçi Yay., 1995, s. 27.

44. A.g.e., s. 24.

Yahudilerin kaybettikleri onuru tekrar kazanmalarını isteyen Herzl, önce yarım düzine düellonun yeterli olacağını düşündü, sonra Papa'ya başvurup bir pazar öğleden sonra San Stefan Kilisesi'nde bütün genç Yahudilerin vaftiz olmalarıyla bu sorunun halledilebileceğine inandı⁴⁵. Herzl'in ciddi düşünceleri yavaş yavaş oluştu. Fikirleri duyurmak için 1895'te yayınladığı Yahudi Devleti (Der Judenstaat) adlı kitabı şu sözlerle başlıyordu: "Bu kitapta geliştirmiş olduğum fikir aslında çok eskidir: Yahudi devletinin yeniden kurulması"⁴⁶. Yahudilerin yüzyıllardır dile getirdikleri *Önümüzdeki yıl Kudüs'te!* hayalinin yaşayan bir gerçeğe dönüşebileceğine inanan Herzl şöyle diyordu⁴⁷:

*"Yahudiler ve Yahudi olmayanlar uyum içinde bir arada yaşayamazlar. Çünkü Yahudi olmayanlar uzlaşmaz bir şekilde Yahudi düşmanlardır. Bütün Yahudiler kendilerini koruyabilmek için bir araya gelmelidirler. Filistin'in tüm Yahudilerin geleneksel yurdu olduğuna dair 'güçlü efsane' bu toprağın seçimini zorunlu hale getirmiştir. Ancak, Yahudi devletinin kuruluşu Yahudi olmayanların da desteğini gerektirmektedir. Bunlar, kendi ülkelerindeki Yahudilerin göçlerini teşvik edecek Yahudi aleyhtarları ile en azından bir büyük devletin desteğidir"*⁴⁸.

Asimilasyonun Yahudi sorununa asla çözüm olamayacağına inanan Herzl'e göre, Yahudi sorununun tek çaresi Yahudilerin toplu olarak geleneksel bir biçimde kendilerine ait olduklarına inandıkları Filistin'e göçmesiydi. Onlar, elbette ki bir ulus vücuda getirecek ve bir devlet kuracak özelliklere sahiptiler. Ancak, öncelikle bu göçün gerçekleşmesi gerekiyordu. Herzl, Siyon Aşıkları gibi kuruluşlar ya da hayırseverler tarafından sürdürülen kolonizasyon çabalarını faydalı bulmakla birlikte, bu çabaların çok sayıda Yahudi'yi Filistin'e çekmede yetersiz olacağını düşünüyordu. Asıl gerekli olan Yahudilerin güçlü bir ulus olarak Filistin'e yerleştirilmeleriydi. Bu ise ancak yasal yoldan mümkün olabilirdi. Çünkü mevcut toplumun içine sızmak demek olan kolonizasyonun kötü sonuçlanması kaçınılmazdı. Söz konusu bu içe sızma; ancak yerli nüfusun tehdit edildiğini hissettiği ve hükümetin Yahudi göçünü engellemeye çalışacağı zamana kadar geçerli olabilirdi⁴⁹.

Yahudi sorununun kolonizasyon ya da tedrici yardımlarla değil örgütlü ve planlı bir biçimde çözümlenebileceğine inanan Herzl, Yahudi Devleti adlı kitabında iki aşamalı bir plan öngörmüştü. Bu plan iki cemiyet tarafından yürütülecekti. *Yahudi Cemiyeti* adını alacak birinci siyasal örgütün görevi; Avrupa hükümetleriyle temasa geçmek ve Filistin'i Yahudilere kazandırabilmek için diplomatik alanda mücadele vermektir. Bir hükümet gibi yürütme yetkisini elinde tutacak bu örgütten başka ikinci bir kurum, Musevi göçünü finanse edecek bir şirket de kurulmalıydı⁵⁰.

Theodor Herzl, Yahudi sorununun uluslararası bir problem olduğunu, dolayısıyla ancak uluslararası platformlarda tartışılarak çözülebileceğini düşünüyordu. Nitekim

45. Penkower, a.g.e., s. 43.

46. Theodor Herzl, *The Jewish State*, New York, Dover Publications, Inc., 1988, s. 69.

47. Penkower, a.g.e., s. 45.

48. Humphrey Walz, "İrkçilik: Çelişen Görüngüler ve Algılamalar", Türkkaya Ataöv (ed), *Siyonizm ve İrkçilik*, Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yay., 1982, s. 24.

49. Gary V. Smith, "Siyasal Siyonizm: Bir Yahudi Eleştirisi" Ataöv Türkkaya (ed), *Siyonizm ve İrkçilik*, Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yay., 1982, s. 241.

50. Öke, a.g.e., s. 43.

öngördüğü devlet uluslar arası bir anlaşma neticesinde kurulmalı, Filistin yerel idarecilerden gerekirse satın alınarak Avrupa devletlerinin himayesinde kendilerine verilmeliydi⁵¹. Bunun için elbette ki Ortadoğu ve dünya politikasında yeni düzenlemeler gerekecekti. Meşru bir biçimde Filistin'i ele geçirmek için Avrupa devletleri ve Osmanlı İmparatorluğu ile pazarlıklar yapmak zorundaydı. Ancak bunu Neue Freie'nin muhabiri olarak yapamazdı. Öyleyse ilk iş olarak Siyonizm'i devletlerarası politikada önemli bir unsur haline getirmek istedi. Bu amaçla Yahudi liderlerden ve zengin Yahudilerden oluşmuş bir kadro örgütü kurmayı düşündü. Zengin Yahudileri bir araya getirerek Filistin'i satın alabilirdi. Ne var ki, Baron de Hirsch ve Edmond de Rothschild ile yaptığı görüşmeler sonuçsuz kalınca davasını gerçekleştirebilmek için halka gitmeye karar verdi. Geniş halk kitlelerinin desteği onun ihtiyaç duyduğu alt yapıyı oluşturmasını sağlayabilirdi⁵².

Almanya, Avusturya ve Galiçya'daki Siyon Aşıkları örgütünün liderleri vasıtasıyla 29 Ağustos 1897'de İsviçre'nin Basel kentinde üç gün sürecek Birinci Siyonist Kongresi'ni topladı. Evrensel Yahudi'yi temsil etmek üzere Basel'e gelen iki yüzü aşkın delege her sosyal tabakadan, bambaşka düşünce yapılarından oluşan bir mozaikti. Kongre batının Aşkenazi'nden, doğunun Seferad'ına, bağınaz hahamlardan reformist Yahudilere, emekli Siyon Aşıkları'ndan milliyetçilere, sosyalist devrimcilerden burjuva bankerlere, esnaflardan öğrencilere her tip Yahudi'nin katıldığı küçük bir Musevi alem yaratmıştı. Herzl'e göre bu meclisin içeriği, yapısı ve eylemleri herhangi bir ulusal meclis gibi olmalıydı. Bu amaçla bir parlamento gibi davranılarak, Siyonist hareketin amaçları ve bu amaçlara ulaşmak için gerekli araçları kullanacak bir yürütme heyeti saptandı. Kongredeki tartışmalar sırasında büyük fikir ayrılıklarının öne çıkmasına izin vermeyen Herzl, ancak bu şekilde Siyonist hareketin bütünlüğünün korunacağına inanıyor ve böylece dünya kamuoyuna karşı tek ağızdan birleşik bir örgüt izlenimi verebileceğini gayet iyi biliyordu⁵³.

Basel'deki kongre dört maddelik bir çalışma programı tertip ederek dağıldı. Buna göre, Filistin'e Yahudi çiftçi, esnaf ve tüccar doğru bir şekilde yerleştirilecek, Yahudilerin her ülkenin yöresel kanunlarına uygun bir biçimde birleştirilip örgütlenmesine çalışılacak, Yahudi ulusal duyguları ve bilinci kuvvetlendirilmeye gayret edilecek ve nihai amaca ulaşmak için ilgili hükümetlerin onayını almak suretiyle hazırlık çalışmalarına başlanacaktı. 1898 Ağustos'unda yine Basel kentinde yapılan ikinci kongrede örgütün parasal sorunları tartışıldı. Örgütün mali politikasını yürütecek bir bankanın kurulmasına karar verildi. 1903 yılında sermayesi yüz bin sterline varan bu banka, Filistin'in Hayfa, Yafa, Kudüs, Halil, Safed, Tiberya ve Gazze şehirlerinde şubeler açarak toprak alım satımıyla ilgilenmeye başladı. 1901 yılında toplanan beşinci kongrede ise Londra'da Yahudi ulusal fonu adı altında Yahudi bağışların aktığı bir sandık kuruldu. Daha kurulduğu ilk yıl sermayesi üç yüz bin sterlini bulan bu fon zamanla sadece toprak alımıyla ilgili değil, kooperatifler kurmak ve Filistin'de Yahudi kültürünü yaymak maksadıyla da çalışmaya başladı⁵⁴.

51. Shapira, a.g.e., s. 9.

52. Herzl, a.g.e. s. 21.

53. Ayrıntılı bilgi için bkz. Göze, a.g.e., s. 75-90.

54. Öke, a.g.e., s. 49.

Herzl artık Siyonist hareketin tartışmasız lideriydi, onun önderliğindeki Siyonizm Yahudiliğin gönencini amaçlayan bir hayır dernekleri mozaigi olmaktan çıkarak uluslararası platformda bir sorun olma niteliğini kazandı. Filistin'i bir Yahudi yurdu haline getirmenin ancak büyük devletlerin onayı ile mümkün olabileceğini çok iyi biliyordu. Bu amaçla Alman İmparatoru, Osmanlı Sultanı, Salisbury Markisi ve Baden Dükü ile diplomatik görüşmeler yaptı. Hatta Alman İmparatorunun Kudüs'ü ziyareti sırasında kendisi de burada bulundu⁵⁵. 1904 yılındaki ölümüne kadar, diplomasi silahını kullanarak Yahudi sorununu çözmeye çalıştı.

Kısaca söylemek gerekirse, Herzl'in hem düşün hem de eylem alanında Siyonist harekete katkısı çok belirgindir. Onun konuyu ele alış ve Siyonist ideolojideki konumu oldukça açıktır; Yahudiler tek bir ulustur, Yahudi sorununu ortadan kaldırmak için bu halk kendi namına bir devlet kurmalı, bunu uluslararası onay ve yardımla başarmalıdır⁵⁶. Herzl'in bu fikirleriyle ve eylem alanında yaptıklarıyla Yahudi sorununu daha çok Yahudi entelektüel çevrelerce tartışılan bir mesele olmaktan çıkardığını, böylece önemli bir tarihsel role sahip olduğunu söylemek gerekir. Onun öngördüğü Yahudi devleti barışçı uluslararası diplomasinin bir sonucu olacak, hatta sosyal adalet ve işbirliği içinde yaşayan bir topluma model teşkil edecekti. Yahudi Devleti başlıklı kitabının sonuç bölümünde yazdıkları bu konuda gayet dikkat çekicidir.

*"... insanların arasında yeni ayrılıklar yaratmamalı, yeni sınırlar oluşturmamalıyız, bunun yerine eski ayrılığın ortadan kalkmasını sağlamak zorundayız. ... Devlet isteyen Yahudiler buna sahip olacaktır. Nihayet kendi toprağımızda özgür insanlar olarak yaşayacak ve barış içinde öleceğiz. Dünya bizim özgürlüğümüzle özgürleşecek, bizim servetimizle zenginleşecek ve büyüklüğümüzle daha da büyüyecektir. Kendi refahımızı sağlamak için neye başvurursak vuralım güçlü ve etkili bir biçimde insanlığın yararına olacaktır."*⁵⁷

Ne var ki Herzl'in bu sözlerine rağmen, takipçileri olarak onun özlemlerini gerçekleştirmek isteyenlerin, diplomasiyi kullanmakla birlikte, içinde şiddetin de yer aldığı farklı yollara başvurdukları, sonuçta ortaya çıkan devletin ise Ortadoğu'da daha önce görülmedik bir siyasi kaos yarattığı da bilinmektedir.

Sonuç

Siyonizm, 19. yüzyıl'da Avrupa'yı etkisi altına alan milliyetçilik hareketlerine benzese de kökeni ve niteliği bakımından bu hareketlerden oldukça farklıdır. 19. yüzyıl kuramcıları arasında *millet* ya da *ulus* teriminin nasıl tanımlanacağı hararetli tartışmalara sebebiyet vermiştir⁵⁸. Yine de söz konusu topluluğa işaret edecek ölçütler, *ortak dil, toprak parçası ve din ve ortak tarihsel anılar* şeklinde saptanmış gibidir. Öte yandan Yahudiler için din ortaklığı dışında bunlardan hiç biri Siyonistlerin harekete geçirmek istediği kitle için geçerli değildir⁵⁹. Geniş bir coğrafyaya yayılmış, farklı diller

55. Ayrıntılı bilgi için bkz. Alex Bein, "Herzl and the Kaiser in Palestine", N. Gordon Levin (ed.), *The Zionist Movement in Palestine and World Politics 1880-1918*, Lexington: D. C. Heath, 1974, s. 75-91.

56. Penkower, a.g.e., s. 51.

57. Herzl, a.g.e., s. 153 ve 157.

58. Bkz. Hobsbawm, a.g.e., s. 29-63.

59. Modern Siyonizm'in ortaya çıkışından hemen önce, 1880'li yıllarda Yahudilerin tüm dünyadaki nüfusu yedi buçuk ile sekiz milyon arasında tahmin edilmektedir. Bu nüfusun yaklaşık olarak

konuşan Yahudileri birleştirecek temel ortak değerlerden yoksun olan Siyonistler için en az bu kadar çetrefilli bir problem daha vardır. Büyük ya da küçük bütün milliyetçi hareketler, unutulmuş kültürleri canlandırmak, hafızalarda yitmiş egemenliği yeniden diriltmek maksadını taşıırken, Siyonizm tam tersine birbirini ret edebilecek kadar farklı kitleler arasında bir uzlaşma yaratmak zorunda kalmıştır.

Siyonizm'i diğer ulusçu hareketlerden farklı kılan etkenlerden bir başkası ise, 19.yüzyıl milliyetçiliğinin, Avrupa'nın otokrat monarşi rejimlerine bir tepki olarak ortaya çıkmasına rağmen, Siyonizm'in Avrupa toplumundaki Antisemit hareketlerin bir sonucu olmasıdır. Yahudi aleyhtarlığı ya da Antisemitizm Musevilikte zaten var olan kutsal Siyon'a duyulan özlemin eylem safhasına girmesine ya da başka bir deyişle siyasi Siyonizm'e dönüşmesine sebep olmuştur. Her ne kadar Yahudi aleyhtarlığının tarihi, belki de Yahudilik kadar eskiyse de 19. yüzyılın Avrupa düşüncesine şekil veren unsurlar bu aleyhtarlığı keskinleştirip somut bir zemine oturtmuştur.

Dönemin en önemli düşünce akımlarından biri olan milliyetçilik hareketi, ırkçı teorilerin etkisiyle Yahudi karşıtı bir nitelik almış ortaya çözümlenmesi gereken bir Yahudi sorunu koymuştur. Gerek milliyetçiliğin, gerekse Antisemitizm'in etkisinde kalan Hess, Pinsker ve Herzl gibi Yahudi aydınları ise Museviliği bir ahlak normları zinciri olmaktan çıkarmakla işe başlamıştır. Onlar Yahudileri diğer toplumlardan ayıran tüm özellikleri benliğinde toplayan bir ulus olarak görmüşler, hatta aşırıya kaçan görüşleri sebebiyle zaman zaman ırkçılıkla dahi suçlanmışlardır. Yahudiler de diğerleri gibi bir ulus olduğuna göre kendilerine özgü olduğunu düşündükleri toprak parçası üzerinde toplanmalı, burada kendi kaderlerini kendileri tayin edebilecek siyasal kurumlara sahip olmalıydılar.

Theodor Herzl, kendinden öncekiler gibi bu toprağın Filistin olacağı konusunda ısrarlıdır. Bunun sebebi öncelikle dini sonra toplumsal ve siyasidir. Vaat edilmiş topraklara Yahudi göçünün kolaylığını gören Herzl, diplomatik girişimlerin kolonizasyondan daha anlamlı olduğunu düşünmüştür. Yaptığı ziyaretler ve Avrupa'nın ortasında topladığı kongreler sonucu, Siyonist harekete önce topraksız bir devlet görünümü kazandırmış, sonra bu hareketin uluslararası bir sorun biçimine gelmesini sağlamıştır. Filistin'i Yahudilere tahsis etmek sadece Osmanlı devletinin vereceği bir karar değildir. Bu karar Ortadoğu'nun o dönemdeki dengesini altüst edici bir durum yaratacağından tüm Avrupa devletleri ile Rusya'yı içine alan bir uluslar arası politik çevrenin problemine işaret etmektedir. Bu problemin 20. yüzyılın ortalarında ulaştığı çözüm ise yeni sorunları da beraberinde taşıyacak, Ortadoğu sorununun uzun yıllar daha gündemde kalmasını sağlayacaktır. Öte yandan Yahudilerin bir ulus teşkil edip etmedikleri, dolayısıyla bir devlete sahip olup olamayacakları, İsrail devletinin kurulmasından sonra bile çeşitli kesimlerce tartışılan karmaşık bir problem olarak hala gündemdedir.

yüzde doksanı Avrupa'dadır, bu oranın yüzde yetmiş beşi ise Doğu Prusya, Avusturya, Galiçya, Balkanlar ve Rusya'da bulunmaktadır. 1839 yılında Filistin'de ise sadece altı bin Yahudi'nin yaşadığı bilinmektedir. Üstelik bu toplulukların, buldukları ülkenin dillerinden başka kendi aralarında Yidiş ve Ladino gibi farklı dilleri konuşmakta, dolayısıyla yaşayan bir dilin sağlayacağı birlik duygusundan da mahrum bulunmaktadır (Penkower, a.g.e., s. 2).

KAYNAKÇA

- AVCI, Yasemin. *Tanzimat Döneminde Osmanlı Yahudileri 1839-1876*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, 1996.
- BAYER, Alain. *Siyonizm'in Kökenleri*, İstanbul, İletişim Yay., 1992.
- BEIN, Alex. "Herzl and the Kaiser in Palestine", N. Gordon Levin (ed.), *The Zionist Movement in Palestine and World Politics 1880-1918*, Lexington: D. C. Heath, 1974, s. 75-91.
- BEONSTRA, Janresse-Hans JANSEN, *Antisemitizm: A History Portrayed*, Amsterdam: Anne Franz Foundation, 1993.
- DERVİŞ, Haluk A. "Sabetay Sevi Olayı ve Dönmeler" *Tarih ve Toplum*, Haziran 1986, s. 9-14.
- BIRNBAUM, Pierre, *States and Collective Action: The European Experience*, Cambridge, Cambridge University Press, 1988.
- GÖZE, Ergun, *Siyonizm'in Kurucusu Theodor Herzl'in Hatıraları ve Sultan Abdülhamid*, İstanbul: Boğaziçi Yay, 1995.
- GÜLERYÜZ, Naim, *Türk Yahudileri Tarihi I (20. Yüzyılın Başına Kadar)*, İstanbul, Gözlem Gazetecilik, Basın ve Yayın A.Ş., 1993.
- HELLER, Otto. *Yahudiliğin Çöküşü*, İstanbul, İnter Yay., 1992.
- HERMAN, Klaus V. "Siyasal Siyonizm ve Antisemitizm Üstüne Tarihsel Perspektifler" Türkkaya Ataöv (ed.) *Siyonizm ve Irkçılık*, Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yay, 1982, s.219-235.
- HERTZBERG, Arthur (ed), *The Zionist Idea: A Historical Analysis and Reader*, New York, Atheneum, 1959.
- HERZL, Theodor, *The Jewish State*, New York: Dover Publications, Inc., 1988.
- HOBBSBAWM, E. J. *1780'den Günümüze Milletler ve Milliyetçilik "Program, Mit, Gerçekçilik"*, Çev. Osman Akınhay, İstanbul, Ayrıntı Yay, 1995.
- KODAMAN, Bayram-Nedim İPEK, "Yahudilerin Filistin'e Yerleştirilmesi İle İlgili Olarak II. Abdülhamid'e 1876'da Sunulan Lâyiha", *Belleten*, CLVII, 37, 1991, s. 565-587.
- LEWIS, Bernard. *Semitizm ve Anti-Semitizm: Çatışma ve Önyargıya Dair*, (Çev. Hür Güldü), İstanbul: Everest Yay, 2004.
- NEUBURGER, G. "Yahudilik ve Siyonizm Arasındaki Ayırım" Türkkaya Ataöv (ed), *Siyonizm ve Irkçılık*, Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1982, s. 209-218.
- ÖKE, Mim Kemal. *Siyonizm ve Filistin Sorunu (1880-1914)*, İstanbul, Üçdal Neşriyat, 1982.
- PATAI, Rafael. "History of Zionism", *Encyclopedia of Zionism and Israel*, Vol. II, New York: Herzl Press, Mcgraw-Hill, 1971.
- PENKOWER, Monty Noam. *The Emergence of Zionist Thought*, New York: Peter Lang Publishing Inc., 1991.
- RODRIGUE, Aron. *Türkiye Yahudilerinin Batılılaşması: "Alliance" Okulları 1860-1925*, (Çev. İbrahim Yıldız), Ankara: Ayraç Yay., 1997.
- SHAPIRA, Anita. *Land and Power: The Zionist Resort to Force, 1881-1948*, New York, Oxford University Press, 1992.
- SHAW, Stanford J. "Christian Anti-Semitism in the Ottoman Empire", *Belleten*, LIV/211, s. 1002-1006.
- SHIROKOV, S. "Ahad Ha'am's 'Spiritual Zionism': Its Place in the Ideology and Practice of International Zionism", *Zionism-Enemy of Peace and Social Progress*, Moscow: Progress Publishers, 1983, s. 71-84.
- SMITH, Gary V. "Siyasal Siyonizm: Bir Yahudi Eleştirisi" Ataöv Türkkaya (ed), *Siyonizm ve Irkçılık*, Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yay, 1982, s. 237-249.
- WALZ, Humphrey, "İrkçılık: Çelişen Görüngüler ve Algılamalar", Türkkaya Ataöv (ed), *Siyonizm ve Irkçılık*, Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yay, 1982, s.17-28.